

Jacek Gajewski

Szachy z perspektywy definicji sportu

Ido Movement for Culture : journal of martial arts anthropology : theory of culture, psychophysical culture, cultural tourism, anthropology of martial arts, combat sports 12/2, 6-10

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JACEK GAJEWSKI

Komisja Badań Naukowych, Stowarzyszenie Idokan Polska, Rzeszów (Polska)

Adres autora: ul. Modrzewiowa 7b/8,

40-171 Katowice

Szachy z perspektywy definicji sportu

Submission: 22.02.2012; acceptance: 25.02.2012

Słowa kluczowe: szachy, sport, definicja, cechy, analiza

Streszczenie: poniższy artykuł pokazuje, że szachy w oparciu o definicję pojęcia *sport* kwalifikują się do nazywania *sportem*. Należy interesujące nas zjawisko według nauki o sporcie potraktować w kategoriach opisowych i analitycznych [Krawczyk 2000]. Wiedza teoretyczna obejmuje całokształt sądów na dany temat, a teoria naukowa tylko te, które wyjaśniają w tym przypadku *sport* z określonego punktu widzenia [Grabowski 1999]. Poniżej autor omawia złożoność wskazania jednej definicji pojęcia *sport* /a jest kilka ujęć teoretycznych/ i dlatego przedstawia każdą z osobna. Następnie na podstawie rozbudowanej definicji pojęcia autor dokonuje próby udowodnienia, że szachy mieszczą się w ramach ujęć naukowych określających działania zakwalifikowane jako *sport*.

Wstęp

Sport cechuje walka, współzawodnictwo, dążenie do awansu, egalitaryzm, kreacja i pełna autorealizacja jednostek i grup ludzkich [Krawczyk 1978]. Ze względu na powszechność słowa *sport*, niezwykle trudnym okazało się określenie jego definicji. Z tego też względu spotyka się wiele wyjaśnień tego pojęcia. Różnorodne definicje w jakich używa się tego słowa na ogół w wielu aspektach pokrywają się ze sobą. Nie można jednak poddać w wątpliwość, że nie sformułowano do tej pory jednolitej definicji sportu a przeróżne sposoby określenia jego znaczenia nie pokrywają się ze sobą całkowicie, ale wtedy nie mówilibyśmy o *mnogości* i problem by nie istniał. Ponieważ trudno o taką definicję sportu, która stanowiłaby mocny, niewzruszony fundament dający oparcie bez zastrzeżeń, poniżej przedstawiono kilka ujęć teoretycznych omawianego zagadnienia.

Czy *Królewską Grę* w szachy możemy nazwać sportem? Czy gra ta mieści się w kanonie definicji pojęcia *sport*? P. Skowroński traktuje szachy jako integralną formę rozrywki oraz sztukę rodzącą uczucie zachwyty i estetycznego zadowolenia [Skowroński 2004]. Autor udowadnia, że *Królewska Gra* jest wychowawcą zawodników i zmusza ich do logicznego myślenia łączącego poszczególne elementy w całość. K. Rogucki w artykule *Szachy i filozofia* analizuje, począwszy od XVII wieku, charakter i istotę gry szachowej [Rogucki 2010].

Autor docieka odpowiedzi na pytania: Czym są szachy oraz jaka jest ich natura i cel? Poszukuje także związków szachów z nauką, wychowaniem, sztuką i sportem. Autor powołuje się na myśl E. Laskera, mistrza świata w szachach z początku XX wieku, że cechą charakterystyczną szachów jest walka dwóch umysłów, którą należy rozpatrywać w powiązaniu z psychiką i emocjami graczy. Kolejno, K. Rogucki przywołuje stwierdzenie A. Alechina, mistrza świata w szachach z połowy XX wieku, że istotą gry szachowej jest ukierunkowanie człowieka na taką działalność, której celem jest wychowanie. Dla B. Larsena, śledząc nadal myśl K. Roguckiego, szachy są zarazem grą, sportem, nauką i sztuką, podobnie zresztą jak dla S. Czerniakowa, dla którego szachy są nauką, sztuką i rozrywką jednocześnie o czym pisze w eseju *Czym są szachy*.

W świetle powyższego zdefiniowania czym jest sport oraz jak postrzegane są szachy, poniższy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie: Czy szachy można nazwać sportem?

Wybrane definicje sportu

Termin *sport* pochodzi od łacińskiego słowa *disporto* a jako pierwsi do języka pisanego wprowadzili go Anglicy w XVI wieku. W Polsce terminu użyto po raz pierwszy dwa wieki później [Dziubiński 2003].

Współcześnie takie zachowania jak jazda na rowerze, poranna gimnastyka, udział w ulicznym biegu

jak i wiele innych, potocznie nazywane są uprawianiem sportu. Nauka definiuje pojęcie *sport* w sposób zbliżony do potocznego rozumienia pojęcia.

Istnieje wiele definicji pojęcia, aczkolwiek pewne ich elementy, rdzeń definicji, nie ulega zmianie. Poniżej zostały przybliżone wybrane definicje pojęcia *sport*.

Z. Dziubiński [2003] wymienia charakterystyczne cechy sportu:

- współzawodnictwo
- maksymalizacja wyników
- brak nastawienia na materialną korzyść
- rozdzielnność działań od tych, dzięki którym zaspakajane są podstawowe potrzeby życiowe
- emocje.

Autor powyższej charakterystyki jasno określa, że takie cechy odnoszą się głównie do wyczerpanego uprawiania sportu, chociaż i tak niektóre elementy w dzisiejszych czasach znacznie straciły na znaczeniu, jak na przykład brak nastawienia na materialną korzyść.

Z. Krawczyk [2000] zwraca uwagę na humanistyczny charakter sportu. Sport to zabawa, w której najważniejszym celem jest dążenie jednostek czy grup do wspólnego spędzania czasu. Sport to czysta gra, tak w sensie osiągania najwyższych wyników, jak i w sensie moralnym. Sport może być traktowany jako praca, która ma czysto pragmatyczne przesłanki.

Uprawianie sportu ściśle związane jest z modelowaniem ludzkiego ciała. K. Heinemann [1981] określa sport jako sposób na manipulację, ruch, kontrolę, technikę i ekspresję ciałem. Sportowe zachowania dla niego zawsze mają charakter działań fizycznych. Sport zmienia wygląd zewnętrzny oraz świadomość własnego ciała.

Dla Komisji Wspólnot Europejskich *sport* w *Białej Księdze Na Temat Sportu* (rozumiany w ten sposób wzorując się za Radą Europy) oznacza: *wszelkie formy aktywności fizycznej, które poprzez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane, stawiają sobie za cel wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach.*

Mała Encyklopedia Sportu definiuje *sport* jako *świadomą, dobrowolną działalność człowieka, podejmowaną głównie dla zaspokojenia potrzeby zabawy, popisu, walki, a także wewnętrznego doskonalenia się w drodze systematycznego rozwoju cech fizycznych, umysłowych i wolicjonalnych.* Kolejno, w myśl powyższej encyklopedii *współzawodnictwo sportowe (indywidualne i zespołowe), którego specyficzną formą jest system zawodów, ma charakter nieantagonistyczny, a warunkiem w jakim się toczy i przepisy, które go określają mają na celu obiektywne i precy-*

zyjne porównanie walorów, zdolności i umiejętności ludzkich, zapewniając możliwość ich maksymalnego przejawiania się. Dalej, zgodnie za powyższym *sport przyjmuje różne postacie i pełni różne funkcje. Jest swoistą formą zabawy i walki, wyimaginowanej gry ruchowej lub intelektualnej, stanowiących podłoże emocjonalnego zaangażowania jej uczestników* [Gilewicz, Ulatowski 1987, s. 439-440].

Należy zaznaczyć, że mianem sportu określa się nie tylko działalność uprawianą w sposób zorganizowany w klubach i innych organizacjach sportowych, ale także rekreacyjnie i prywatnie. W przeciwnym wypadku, gdyby zająć stanowisko, że sport można uprawiać tylko w ramach organizacji sportowych nie mówilibyśmy o tym, że przyjmuje różne postacie i różne funkcje. Sport jest swoistą formą aktywności człowieka, mającą na celu doskonalenie jego sił psychofizycznych, indywidualnie lub zbiorowo, według reguł umownych.

Aktem prawnym mówiącym o interesującym nas zjawisku jest ustawa z dnia 25 czerwca 2010 roku, która weszła w życie 16 października tego samego roku. Ustawa ta zastąpiła dotychczas obowiązujące: ustawę o kulturze fizycznej (tekst jedn. Dz. U. z 2007 r. Nr 226, poz. 1675 ze zm.) i ustawę o sporcie kwalifikowanym (Dz. U. z 2005 r., Nr 155, poz. 1298 ze zm.).

Zgodnie z ustawą *sport* to wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach. Warto przy tym zauważyć, że odstąpiono od podziału sportu na kwalifikowany, amatorski, czy też zawodowy.

Najbardziej rozbudowaną definicję, która swoim zasięgiem ogarnia możliwie szerokie spektrum istoty omawianego terminu zamieszczają M. Demel i A. Skład w swojej dawno wydanej pracy teoretycznej ale wciąż wywierającej wpływ na innych badaczy [Demel, Skład 1970].

M. Demel wyróżnia następujące konstytutywne cechy sportu [Demel, Skład 1970]:

- niezależność bezpośrednich motywów od podstawowych potrzeb życiowych
- dodatnie emocje towarzyszące postanowieniom i działaniom
- brak materialnego efektu, który zawsze jest wynikiem pracy produkcyjnej
- ruchowy charakter działania z akcentem specjalistycznym
- systematyczność w dążeniu do osiągnięcia maksymalnych wyników
- jaskrawy moment współzawodnictwa jako jeden z zasadniczych bodźców doskonalenia

— ściśle stosowanie się do przepisów określających normy sprzętu, warunki i formy ruchowe, co umożliwi wymierność i porównywalność wyników.

Konkludując, przedstawione powyżej definicje *sportu* pokazują, że nie ma jednej określającej przejrzystości jego obszar działania. Prawdą jest, że próby określenia omawianego zjawiska w wielu aspektach pokrywają się, gdyż w każdej wyeksponowana jest np. cecha fizyczności *sportu*:

- Komisja Wspólnot Europejskich mówi o *aktywności fizycznej*
- Mała Encyklopedia Sportu mówi o *systematycznym rozwoju cech fizycznych*
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie o *formach aktywności fizycznej*
- M. Demel o *ruchowym charakterze działania*.

Szachy a definicja sportu

Na potrzeby dalszych rozważań teoretycznych autor przyjmuje definicję *sportu* M. Demela, jako najbardziej dojrzałą, interesującą, rozbudowaną i dającą szerokie pole do dalszej analizy. Odnosząc się do poszczególnych cech konstytuujących sformułowane pojęcie autorstwa Demela, autor podejmuje teoretyczne rozważania, czy szachy predestynują do miana *dyscypliny sportowej*.

Sport cechuje niezależność bezpośrednich motywów od podstawowych potrzeb życiowych. Są szachiści, których głównym środkiem utrzymania jest gra w szachy co stanowi bezpośredni cel zapewnienia sobie podstawowych potrzeb życiowych. Przykładem są takie sławy „64 pól” jak choćby G. Kasparow będący numerem jeden na światowych listach rankingowych od połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy to wywalczył o koronę szachową po słynnych pojedynkach z A. Karpowem w Moskwie [Pytel 1986] i Sewilli [Bronstein 1988]. Do grona szachistów żyjących z królewskiej gry można zaliczyć arcymistrzów, mistrzów międzynarodowych czy mistrzów FIDE. Jest to jednak znikomy procent do rzeszy graczy będących: kandydatami na mistrza, posiadających I, II, III, IV czy V kategorię lub będących amatorami niezrzeszonymi wykonującymi najprzeróżniejsze zawody. Szachy najczęściej traktowane są jako: szlachetny pojedynek, emocjonujące współzawodnictwo, uporczywą walkę intelektualną, dającą silne przeżycia i wzruszenia, rozrywkę umysłową czy towarzyski relaks. Tak więc widzimy, że motywy, którymi kierują się gracze, w zdecydowanej większości nie są związane z podstawowymi potrzebami życiowymi. Oczywiście w szachach dostrzegamy zawodowych sportowców czerpiących podstawowy dochód z uprawianej dys-

cypliny. Choć to w nieznacznym stopniu przeczy niezależności bezpośrednich motywów od podstawowych potrzeb życiowych, to z drugiej strony jest argumentem, że szachy w niczym się nie różnią od uznawanych dyscyplin sportowych, ponieważ i tam dokonano rozróżnienia w stopniu na wiele większą skalę na: sport zawodowy i amatorski. Argumentacja dowodzi, że źródło motywacji do uprawiania szachów (z wyłączeniem wybitnych, czołowych, szachistów świata) jest niezwiązane z podstawowymi potrzebami życiowymi.

Dodatnie emocje towarzyszące postanowieniom i decyzjom można zaobserwować u szachistów na wszystkich poziomach gry, ponieważ szachy są zjawiskiem o bardzo wielostronnym, urozmaiconym charakterze, pochłaniające bez reszty i dające zadowolenie i satysfakcję. Dodatnie emocje nie są tylko odczuwane podczas właściwej rozgrywki, ale także w analizie z przeciwnikiem rozegranej partii odbywającej się jeszcze na sali turniejowej, dokonywanej tym samym kompletem bierki, przy tym samym stoliku. Analiza pomeczowa partii szachowej bardzo często stanowi niemalże jej integralną część i rytuał. Niejednokrotnie wzbudzając silniejsze dodatnie emocje ze względu na to, iż właściwa rozgrywka wyklucza możliwość cofnięcia ruchu według zasady - dotknięta idzie, postawiona stoi (chodzi oczywiście o bierkę). Podczas analizy pomeczowej możemy dowolnie rozgrywać jeden z wariantów, następnie ustawić na szachownicy pozycję wyjściową i przypatrywać się kolejnemu z możliwych wariantów nie będąc ograniczonymi czasem jaki odmierza specjalistyczny zegar szachowy podczas turniejów. Nie ulega wątpliwości, że szachy uprawiane są dobrowolnie i ze względu na pozytywne emocje z nimi związane.

Jedynym materialnym efektem, który zawsze jest wynikiem pracy produkcyjnej na sześćdziesięciu czterech polach są: subtelne plany strategiczne, pomysły działań i niezwykłych sytuacji oraz obowiązkowa adnotacja szachowa będąca zapisem przebiegu partii szachowej i dokumentem związanym z kwestiami sędziowskimi zawartymi w Kodeksie Szachowym. Tak więc bezstronnie można przyjąć, że szachy bardziej stronią od pracy produkcyjnej niż wiele dyscyplin znajdujących się w kręgu uznanego sportu, gdyż nie posiadają żadnej materialnej, namacalnej spuścizny poza już wspomnianym zapisem przebiegu rywalizacji przy szachownicy na jednej kartce papieru.

Ruchowy charakter działania z akcentem specjalistycznym to jedna z tych cech *sportu* w definicji M. Demela, która w przypadku szachów nie przekonuje w stu procentach. Dla licznego grona właśnie ten *ruchowy charakter działania*, skazuje szachy, bez wnikliwego dociekania prawdy, poza

krąg uznanych sportów. Choć prawie we wszystkich książkach związanych z szachami najczęstszymi słowami pisanymi są słowa związane z ruchem: *wykonał posunięcie, przemieścić się, stanąć, podejść, białe wykonały ruch, rozsadę, czarne wykonały tyle to a tyle posunięć, biały hetman przemieścił się na skrzydło królewskie, czarna wieża stanęła na polu takim to a takim*, to większość z tych czasowników nie odnosi się bezpośrednio do gracza, tylko do figur i pionków na szachownicy. Celowo autor używa słowa *większość* ponieważ należy zwrócić uwagę na sformułowanie: *wykonał posunięcie* i od razu zadać pytanie: Kto wykonał posunięcie? Posunięcie wykonał szachista, aczkolwiek mógł je wykonać fizycznie wyciągając rękę nad szachownicę, chwycić bierkę i wykonać ruch /tak szachowy jak i jednocześnie znowu fizyczny/, albo mógł wykonać tylko ruch szachowy z pominięciem fizycznego dyktując swój zamiar przeciwnikowi (mówimy wtedy, że swoje posunięcie sygnalizuje w sposób werbalny). W tym przypadku to oponent wykonuje za niego pracę fizyczną. Jest to możliwe i tak się dzieje w seansach gry na ślepo gdzie najczęściej arcymistrz nie dość, że gra nie widząc szachownicy, to jeszcze rywalizuje z kilkudziesięcioma graczami jednocześnie przy innych stolikach ustawionych w rzędzie obok siebie (tzw. seans gry jednostajnej). Jednak najczęstszą i najbardziej typową sytuacją z jaką spotyka się miłośnik królewskiej gry jest ta gdzie osobiście podejmuje ruchowy charakter działania z akcentem specjalistycznym. Można zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię aby wesprzeć argument przemawiający za szachami związany z ruchowym charakterem działania. Przykładem będzie sportowiec dyktujący tempo wioślarzom, sporty motorowodne, czy zmagania bolidów Formuły1. Zawodnicy uczestniczący w tych uznawanych sportach również nie podejmują intensywnego ruchowego charakteru działania (tak jak siatkarze, koszykarze, biegacze), ale nigdy nie negowano faktu, że W. Marszałek czy R. Kubica są sportowcami. Tak więc widzimy, że aktywność motoryczna zawodników zakwalifikowanych do trzech dyscyplin sportowych, które scharakteryzowano powyżej nie odbiega zbyt (a w przypadku wioślarza dyktującego tempo nawet jest niższa) od ruchowej działalności szachisty. Dlatego podsumowując tę cechę *sportu* zawartą w definicji M. Demela, według autora powyższych rozważań, można ją przypisać szachom, mimo pewnych wątpliwości związanych z tym, że sport najczęściej kojarzony jest z bardzo intensywnym ruchowym charakterem działania.

Poniższe warunki spełniane również przez szachy przedstawione zostaną łącznie ponieważ są one ze sobą w pewnym stopniu powiązane, a mianowicie:

- systematyczność w dążeniu do osiągnięcia maksymalnych wyników
- jaskrawy moment współzawodnictwa jako jeden z zasadniczych bodźców do doskonalenia
- ściśle stosowanie się do przepisów określających normy sprzętu, warunki i formy ruchowe umożliwiające wymierność i porównywalność wyników.

Celem gry w szachy jest zamiatowanie króla przeciwnika. Co to znaczy? Zamiatowanie przeciwnika to zaatakowanie pola na którym stoi jego król, a jednocześnie ten król nie może stanąć na innym polu nie atakowanym przez nas, przeciwnik nie może zasłonić od ataku swojego monarchy i nie jest w stanie zabić naszej atakującej figury. Aby osiągnąć cel końcowy należy systematycznie rozgrywać partię szachów. W początkowej fazie gry nie można przesadnie dążyć do błyskawicznego mata, ani też do osiągnięcia wygrywającej przewagi tylko trzeba w planowy, systematyczny sposób, krok po kroku, dążyć do osiągnięcia przewagi pozycyjnej a następnie materialnej i na samym końcu zamiatowania przeciwnika [Bronstein 1989]. Próby szybkiego skończenia rozgrywki przez początkujących, nie mających doświadczenia graczy, kończy się dla nich zazwyczaj tragicznie gdyż tego typu działania w znaczący sposób osłabiają ich pozycję. Opierają się na maksymalnym stopniu ryzyka i nie mają szans powodzenia z szachistami nawet o niewielkim doświadczeniu turniejowym czy wiedzy szachowej. Systematyczność w dążeniu do maksymalnych wyników w szachach to kluczowy warunek sukcesu gdzie na da się tak jak w innych dyscyplinach przegrać np. trzy piłki, a później wygrać pięć, ponieważ jedno złe posunięcie rodzi złą pozycję a zła pozycja ogranicza lub nawet niweluje dobre posunięcia. Systematyczność należy zachować także w treningu domowym. Arcymistrzowie potrafią systematycznie pracować nad kombinacjami, strategią, taktyką, debiutami, grą środkową czy końcówkami do dwunastu godzin dziennie.

Jaskrawym momentem współzawodnictwa w szachach jest bezpośredni pojedynek przy jednej szachownicy, zegarze, stoliku dwóch zawodników, ściśle stosujących się do przepisów, które niezwykle precyzyjnie regulują - jak widać powyżej - bardzo rozbudowane kodeksy szachowe FIDE (*Federation Internationale des Echecs*) i Polskiego Związku Szachowego [Giżycki, Litmanowicz 1986].

Zakończenie

Po przeanalizowaniu gry w szachy pod kątem wszystkich cech *sportu* jakie są zawarte w definicji M. Demela można wysnuć następujące stwierdzenia:

- Szachy spełniają wszystkie warunki przewidziane dla sportu zdefiniowanego przez M. Demela.
- Najwięcej kontrowersji wywołuje czwarty warunek terminu M. Demela o *ruchowym charakterze działania*.
- Pozostałe warunki konstytuujące sport zgodnie z definicją M. Demela w odniesieniu do gry w szachy nie budzą wątpliwości.

Z całą stanowczością i odpowiedzialnością bezstronnego sądu w oparciu o dogłębną analizę i przedstawione fakty autor powyższych rozważań stwierdza, iż gra w szachy musi znaleźć swoje miejsc w kręgu uznawanych sportów.

Piśmiennictwo

Bibliografia

1. Awerbach I.L., Tajmanow M.E.(1986), *Kasparow – Karpow, mecze o mistrzostwo świata 1984-1985*, Warszawa.
2. Bronstein D. (1989), *Gra w szachy. Samouczek*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa.
3. Bronstein D. (1988), *Mecz o mistrzostwo świata w szachach Kasparow – Karpow, Sewilla'87*, Warszawa.
4. Demel M., Skład A. (1970), *Teoria wychowania fizycznego*, PWN, Warszawa.
5. Denisiuk L., Fidelus K., Krawczyk M. (1960), *Elementy teorii i historii wychowania fizycznego*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
6. Dziubiński Z. [red.] (2003), *Społeczny wymiar sportu*, Sa-lezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa.
7. Giżycki J., Litmanowicz W. (1986), *Szachy od A do Z*, tom 1 a-m, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa.
8. Grabowski H. (1999), *Teoria fizycznej edukacji*, Wydanie II poprawione i uzupełnione, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
9. Kosiewicz J. (2006), *Filozoficzne aspekty kultury fizycznej i sportu*, Wydawnictwo BK, Warszawa.
10. Krawczyk Z. (2000), *Sport w zmieniającym się społeczeństwie*, AWF Józefa Piłsudskiego, Warszawa.
11. Krawczyk Z. [red.] (1981), *Kulturowe wartości sportu*, AWF im. gen. Karola Świerczewskiego, Warszawa.
12. Krawczyk Z. (1978), *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Sport i Turystyka, Warszawa.
13. Pytel K. (1986), *Kasparow – Karpow o koronę szachową*, Warszawa.
14. Rogucki K. (2010), *Szachy i filozofia*, „Akant”, r-13, nr 8.
15. Skowroński P. (2004), *Szachy a wychowanie*, „Wychowawca”, nr 7/8.
16. Ulatowski T. (1979), *Teoria i metodyka sportu*, Wydawnictwo AWF, Warszawa.
17. Żarek J.(1984), *Wstęp do teorii sportu*, Wydawnictwo AWF im. Bronisława Czecha w Krakowie, Kraków.

Źródła:

1. Dz.U. 2010 nr 127 poz. 857, Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie.
2. Komisja Wspólnot Europejskich, *Biała Księga Na Temat Sportu*, Bruksela, dnia 11.07.2007 r., s. 2.
3. *Mała Encyklopedia Sportu* (1987), tom 2 L-Z, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa.
4. *Przepisy gry Międzynarodowej Federacji Szachowej (FIDE)*, Drezno 2008.